

MARIA LAAKSO

Järkevää tutkimusta järjenvastaisesta kirjallisuudesta

Sakari Katajamäki: Kukunor. Uni ja nonsensekirjallisuuden traditio Lauri Viidan runoelmassa. Helsinki: Ntamo, 2016. 396 s.

Lauri Viidan peikkorunoelma *Kukunor. Satu ihmislapsille* (1949) on vastaanotossa nimetty useimmiten vaikeaksi, ongelmalliseksi tai peräti hämäräksi teokseksi. Verrattuna Viidan esikoisrunokokoelman *Betonimyllärin* (1947) väkevään kirvesmieslyriikkaan *Kukunor* laukkaa villisti unen ja sadun poluilla. Aikalaiskriitikoiden vastaanotto olikin hämmentynyt. Erityisesti vasemmistolaisissa lehdissä oltiin pettyneitä työläiskirjailijan uudesta suunnasta ja kaikista kritiikeistä kaksi kolmannelta piti teosta liian vaikeana tavalliselle lukijalle, kuten Yrjö Varpio summaa tutkimuksessaan *Lauri Viita. Kirjailija ja hänen maailmansa* (1973).

Kirjallisuudentutkijoita teoksen vaikeus ei kuitenkaan ole säikäyttänyt, ainakaan Sakari Katajamäkeä, joka väitöskirjassaan *Kukunor. Uni ja nonsensekirjallisuuden traditio Lauri Viidan runoelmassa* (2016) käy rohkeasti purkamaan kimuranttia teosta.

Työssään Katajamäki ei ole suinkaan ensimmäinen. Jo Viidan aikalainen, kriitikko-tutkija-runoilija Unto Kupiainen, intoutui teoksesta heti sen ilmestyttyä. Kupiainen piti teosta vaikeana ja katsoi parhaaksi kysellä siitä kirjailijalta itseltään. *Ajan kirjassa* vuonna 1949 ilmestyneessä kritiikissään Kupiainen haaveili teokselle samanlaisia kirjailijan omia selityksiä, joita T. S. Eliot oli omiin runoihinsa laatinut. Kupiainen tekikin kaksipäiväisen haastattelumatkan Viidan luokse Pieksämäelle ja esitteli tuloksiaan *Näköala*-lehdessä ilmestyneessä jutussaan. Viita ja tämän puoliso Aila Meriluoto olivat kuitenkin sitä mieltä, että Kupiainen ei ymmärtänyt teoksesta mitään.

Myöhemmät Viita-tutkijat ovat niin ikään huomioineet teoksen, esimerkiksi edellä mainittu Yrjö Varpio käsittelee teosta osana Viidan muuta tuotantoa. Sittemmin vaikeaa *Kukunoria* on tutkailtu useissa artikkeleissa. Katajamäen väitöskirja on kuitenkin ensimmäinen täysmittainen ja perusteellinen tutkimus *Kukunorista* ja avaa teoksesta monia kiinnostavia kulmia ja särmiä, jotka aikaisemmilta tutkijoilta ovat jääneet käsittelemättä.

Katajamäen väitöskirjan kysymyksenasettelu liittyy *Kukunorin* nonsenseyhteyksien avaamiseen. Toisaalta Katajamäki keskittyy teoksen unirakenteisiin ja laajemmin kirjallisuuden uniin tai unenomaisuuteen liittyviin tulkintatraditioihin. Sekä uni että nonsense nousevat molemmat ilmeisinä *Kukunorin* poetiikasta. Teoksessa kielileikitellään ja horjutaan merkityksellisyyden ja merkityksettömyyden rajamailla nonsenselle tyyppillisellä tavalla. Myös unenkaltaisuus on teoksessa alituisesti läsnä, sillä peikot liikkuvat unien lukuisissa sisäkkäistodellisuuksissa: unen unessa, unen unen unessa ja niin edelleen.

Nonsensin ja unen tulokulmien yhdistäminen tekee Katajamäen teoksesta kiinnostavan myös muille kuin Viita-entusiasteille. Unen ja nonsensin välisiä suhteita ei nimittäin ennen Katajamäen teosta ole tarkasteltu kovinkaan perusteellisesti, vaikka lähes kaikessa nonsensekirjallisuuteen keskittyvässä tutkimuksessa tavalla tai toisella sivutaankin unen ja nonsensin läheistä liittoa. Nonsensin sisarlajin surrealismin kohdalla unta on tarkasteltu varsin tarkastikin, mutta nonsensissa tämä maasto on vielä ollut pitkälti kartoittamatonta. Katajamäen tutkimus tekeekin tässä suhteessa tärkeää ja jopa urauurtavaa työtä.

Katajamäki ilmoittaa teoksensa toimivan myös suomalaiselle lukijakunnalle suunnattuna johdatuksena nonsensekirjallisuuteen. Onkin totta, ettei nonsense lajiterminä ole välttämättä kaikille suomalaisille tuttu. Toisaalta teoksen lukijakunta lienee sen teoreettisesta otteesta johtuen ensisijaisesti kirjallisuudentutkijoita ja -opiskelijoita, joille tutkimustraditio ei sentään ole aivan vieras. Ennemmin kuin johdatuksena teos toimiikin syventävinä opintoina.

Nonsensin suhteen Katajamäki pohjaa Suomessa aiemminkin käytettyihin teoreetikoihin kuten Wim Tiggesiin tai Elisabeth Sewelliin. Nonsensekirjallisuuden olemus erilaisten teoreetikoiden näkemysten valossa on hyvin ja perusteellisesti esitetty. Katajamäen teoksen paras anti liittyy kuitenkin oivaltavaan analyysiin ja teorian ja aineiston sujuvaan vuoropuheluun. Katajamäen perehtyneet luennat todistavat, ettei nonsensekirjallisuuden analyysin sovi olla mitään hölynpölyä, vaan myös ja ehkä jopa erityisesti nonsensinen teksti vaatii tarkan välineapparaatin.

Määritellessään nonsensin olemusta Katajamäki hyödyntää nonsensekirjallisuuden klassikkokirjailijoita Edward Learia, Lewis Carrollia ja Christian Morgensternia. Tämä on ollut aikaisemminkin nonsensekirjallisuuden tutkimukselle tyypillinen metodi. Nonsensin lajin yleisiä piirteitä on tavattu tislata esiin juuri tiettyjen kaanonkirjailijoiden tuotantojen kautta. Onneksi Katajamäen tutkimuksessa tilaa jää runsaasti myös nonsensin käsittelyyn juuri Viidan teoksen kautta.

Nonsensekirjallisuutta on Suomessa ilmestynyt jo jonkin verran, joskin meille laji vakiintui suomenkielisenä toden teolla vasta 1950-luvun tietämillä. Tässä suhteessa Viidan nonsensinen *Kukunor* ajoittuu varsin kiinnostavasti lajin varhaiseksi edustajaksi. Kuten Katajamäki huomauttaa, nonsensillä on kuitenkin Suomessa vanhempiakin juuria. Jo kansanrunoperimästä löydetään nonsensea muistuttavaa vieraita kieliä jäljittelevää hölynpöly-puhetta. Viidan teoksen kuuluminen kotimaisen kirjallisuuden varhaisimpiin nonsenseteoksiin voi osin selittää teoksen aikalaisvastaanoton hämmennystä. Nonsensin kielioppi tuntui vielä vieraalta.

Katajamäki käsittelee kohdteestaan lyhyesti myös suhteessa modernismiin, vaikka tällainen perioditarkastelu ei olekaan tutkimuksen keskeisiä päämääriä. Ajallisesti *Kukunorin* ilmestyminen vuonna 1949 ajoittuikin tärkeään ajankohtaan, jota on pidetty suomenkielisen modernismin keskeisenä käänteenä. Samana vuonna ovat ilmestyneet esimerkiksi Lassi Nummen esikoiskokoelma *Intohimo olemassaoloon* ja Viljo Kajavan *Siivitettyt kädet*. Viitaa on usein kirjallisuushistoriallisesti tarkasteltu osana perinteisen runouden ja modernistisen runouden välimaastoa ja hänet on tavallisesti luokiteltu siirtymäkauden lyyrikoksi. Katajamäki löytääkin

Kukunorista monia tyyllisiä yhtymäkohtia 1940–1950-lukujen taitteen ja 1950-luvun kirjallisuuden modernistisina pidettyihin piirteisiin. Tällaisia modernistista tyyliä edustavia yhtymäkohtia ovat esimerkiksi monikerroksisuus, nopeat näkökulmanvaihdot, vapaa assosiaatio, kielen kaksihakmotteisuus ja lauserakenteiden avoimuus.

Katajamäen teos on kiehtova sukellus Viidan arvaamattomaan ja leikkisään teokseen. Kuten Katajamäki itse kirjoittaa: ”*Kukunorin* yleiset rakentumisperiaatteet ja säännönmukaisuudet luovat runoelmaan pelisääntöihin verrattavan säännöstön, jonka pohjalta teosta on helpompi ymmärtää ja seurata – siitäkkin huolimatta, että se voi johtaa lopputuloksiin, jotka loukkaavat talonpoikaisjärjen oletuksia ja normaaleita keskustelun muodostumisen lainalaisuuksia” (s. 349). Jos siis Viidan *Kukunoriin* tarttuminen tuntuu järkevyyteen tottuneesta lukijasta pelottavalta, kannattaa matkaoppaaksi valita Katajamäen tutkimus, joka osoittaa vakuuttavasti lukijalleen useita tulkinnallisia polkuja ja tienviittoja ensilukemalta järjettömään teokseen.

Kirjoittaja

Maria Laakso, FT, Tampereen yliopisto
(maria.s.laakso@uta.fi)

LENA GOTTELIER

Runojen elämäkerta

Katja Seutu: Tyhjä pöytä on tilattu. Mirkka Rekolan runouden äärellä. Helsinki: WSOY, 2016. 287 s.

Sodanjälkeistä modernismia on käsitelty laajasti niin aikalaiskeskusteluissa kuin myöhemmässä tutkimuksessa. Tästä huolimatta modernistien keskeisimpiin runoilijoihin kuuluneen Mirkka Rekolan (1931–2014) tuotannosta valmistui viime vuonna vasta toinen laaja tutkimus, Katja Seudun *Tyhjä pöytä on tilattu. Mirkka Rekolan runouden äärellä* (2016). Tätä edelsi Liisa Enwaldin väitöskirja *Kaiken liikkeessä lepo. Monihakmotteisuus Mirkka Rekolan runoudessa* (1997).

Siinä missä Enwald pysyy pitkälti kielen rajoissa, Seudun ote on runoilijakohtaisempi. Seudun tutkimuksesta muodostuu eräänlainen runojen elämäkerta: runoissa ilmaistu on elämässä koettua, ja kielellisen ilmaisun ja maailmankatsomuksen välillä on suora yhteys. Rekolan elämää reunustaneet vaikeudet, vastoinkäymiset ja murheet sekä yritykset